

HEGEDŰS ANDRÁS

A történelem és a hatalom ígézetében

Budapest, 1988, Kossuth. 284–289., 304–305.

Hegedűs András (Szilsárcány 1922. október 31. – Budapest, 1999. október 23.) szociológus, politikus. 1941-ben érettségizett a soproni Evangélikus Liceumban, majd a József Nádor Műszaki Egyetemre iratkozott be. 1942-ben belépett a kommunista pártba. 1944-ben letartóztatták és két évre ítélték, de megszökött a börtönből. 1945 és 1947 között a MADISZ országos titkára volt. 1948-tól az MDP szövetkezeti osztályán dolgozott, 1949-től, mint vezető. 1951-től az MDP Titkárságára került, egyben tagja lett a Központi Vezetőségnek, a Politika és a Szervező Bizottságban. 1951 és 1953 között mezőgazdasági miniszter-helyettesé, majd az állami gazdaságok és erdőgazdaságok miniszterévé nevezték ki. 1953-tól miniszterelnök-helyettes, majd 1954-ben földművelési miniszter, végül 1955–1956-ban miniszterelnök volt. 1956–1958 között a Szovjetunióban élt. 1958-ban hazatért és az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének főmunkatársa lett. 1961-ben Akadémiai díjat kapott. 1961 és 1963 között a KSH elnökhelyettese volt. 1968-tól az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának vezetője volt és a Valóság folyóirat szerkesztője. 1966-ban a Közgazdaságtudományi Egyetem címzetes egyetemi tanára lett. 1968-ban tiltakozott a Csehszlovákia megszállásában való magyar részvétel miatt, ezért elbocsátották az Szociológiai Kutatócsoport éléről és az Ipargazdasági kutatócsoport munkatársaként dolgozott. 1973-ban kizárták az MSZMP-ből és elbocsátották az MTA-tól. 1975-től nyugdíjas volt, és tanított a Közgazdasági Egyetemen.

A történelem és a hatalom ígézetében című könyvben az egykor a párt apparátusában gyors karriert befutott, a legfiatalabb miniszterelnökként a kormány élére kerülő, majd a szocializmussal szemben egyre kritikusabbá váló és ezért háttérbe szorított szerző azokat a körülményeket, politikai hibákat, kompromisszumképtelenséget mutatja be, ami a párt ideológiáját és gyakorlatát 1956 előtt, és más formák között, de 1956 után is jellemezte. Áttekinti, hogy a hatalomhoz való ragaszkodás hogyan ásta alá a párt meglévő, vagy megteremthető társadalmi bázisát, hogyan fordította szembe vele a lakosság nagy részét kitevő dolgozó rétegeket.

Nagy Imre pártba való visszavétele fontos lépés volt ugyan, de korántsem elégitette ki az ellenzékét, amelynek tagjai Nagyot a miniszterelnöki székben akarták látni, és a KV személyi összetételét is alapvetően meg akarták változtatni. Az akkori vezetés tagjainak tisztességes megegyezést még azon az áron is meg kellett volna kísérelnie, ha ennek következményeként többségük elveszti pozícióját. Mindenképpen meg lehetett

volna találni a hatalmukat veszített vezetők visszavonulásának mindenki számára elfogadható megoldását. 1956-ban Lengyelországban ezt a feladatot példásan oldották meg. Más kérdés, hogy az akkor kialakult vezetés a hatvanas évek második felében miért merevült el, miért bizonyult önmaga megújítására alkalmatlannak, ami elvezetett az 1968-as megmozdulásokhoz és az 1970-es válsághoz.

A hatalom birtokosai azonban Kelet-Európába ez időben még csak igen ritkán mutatkoztak képesnek vezető pozícióik elvesztésével járó kompromisszumra. Túlságosan bizonytalannak látják a jövőjüket, nemcsak egzisztenciális félelmeik voltak, hanem – nem teljesen alaptalanul – még féltik a maguk és családjuk életét is. Ezekben a társadalmakban nem alakult még ki a hatalmi struktúrából való kilépés normális rendje. Túl közel volt az az időszak, amikor a hatalmi pozíció elvesztését nyomon követte a letartóztatás, ami gyakran a családtagokat is sújtotta. [...]

A magyar vezetés 1956-ban a lengyelországihoz hasonló kompromisszumra képtelenül bizonyult, de nem kizárólag egzisztenciális okból és nem is csak a hatalomhoz való ragaszkodás miatt. Bár mindezek a motívumok igen fontos szerepet játszottak, de mellettük az ideológiai orientáltság sem mellékes. A szó igazi értelmében már nem voltunk ortodox marxisták–leninisták, többségünket a hatalom megtartásának praktikus szempontjai vezettek. Mégis gondolkodásunkban igen nagy szerepet játszott ideológiánk igazába vetett hitünk, ami ekkor már nem annyira a gyakorlati tevékenységünk „vezérfonalaként” szolgált, mint inkább a múltbeli tettek (beleértve a bűntetteket is) és az akkori merevség igazolásául.

Figyelmen kívül hagytuk azt a nyilvánvaló tényt, hogy ezt az általunk tévedhetetlennek feltüntetett ideológiát a sztálinizmus bűneinek feltárásával és elítélésével az SZKP XX. kongresszusán súlyos csapás érte. Mi a negatívumoknak a rendszerben és az ideológiában rejlő okait tagadtuk és minden negatívumok a személyi kultuszra, lényegében szubjektív hibákra akartuk visszavezetni. [...]

Hazánkban nemcsak a párton belüli, hanem a demokratikus ellenzéknek a kialakulása is történelmi szükségszerűségnek tekinthető, mert hiszen a hatalmi struktúra élén olyan vezetés állt, amelyik önerőből, külső kényszer nélkül képtelennek bizonyult önmegújulásra és olyan Radikális reformok bevezetésére, amelyek révén közmegegyezést lehetett volna teremteni a munkásokkal, a parasztokkal és az értelmiségiekkel. Így az alapvetően illegitim hatalmat szociológiai értelemben legitimizálni lehetett volna. A legitimizálás külső nyomás és radikális személyi változások nélkül – ahogy ezt az 1953 júniusát követő évek bebizonyították – egyszerűen megoldatlan, irreális feladatnak bizonyult. Ez a politikai élet főbb szereplői számára 1956 nyarán és kora őszén már nyilvánvalóvá vált.

Igen feszült helyzet alakult ki. Az ország politikailag aktív népessége igazi demokratizálást követelt. A hatalom birtokosai viszont – köztük én is – attól féltek, hogy minden jelentősebb engedmény a hatalom megrendülésének veszélyét rejti magában. E nélkül viszont alulról jövő tömegmegmozdulás és ennek nyomán éles konfrontáció kialakulása fenyegetett, de ezt a veszélyt mind a hatalom birtokosai, mind az ellenzék lebecsülték. Mi az ellenforradalom veszélyét az ellenzékiekkel szemben fenyegető mumusként emlegettük ugyan, de ebben komolyan mégsem hittünk.

Az ellenzék viszont meg volt győződve arról, hogy komoly reformokat és antisztálinista kiállást követelve ők állnak a helyes elvi alapokon és hogy az idő számkra dolgozik. Sokan közülük éppen ezért nem helyeselték, hogy Nagy Imre „viszonylag olcsón” hagyta magát „visszavéetni” a pártba.

Sem az egyik, sem a másik fél nem látta a végig sértett nemzet készülődését az újjászületésre. Elsősorban nem a régi polgári pártok tagjai azok, akik revánsra vágnak; ilyenek is voltak, de csekély vonzóerővel. Még kevésbé a régi uralkodó osztályok tagjai, akiknek még kisebb a hatósugaruk. A felkelés igazi szereplője a nemzeti öntudattól fűtött „átlag” magyar, főleg „átlag” magyar diák, akibe forradalmi romantikát táplálunk egy mesterségesen elnemzetietlenített közegben. Nem beszélhettek Trianon igazságtalanságáról, nem ünnepelehtették igazán méltóan március 15-ét, de ugyanakkor forradalmi és szabadságharcos romantika lengte körül őket az iskolában, az úttörőszervezetben és a hivatalos történettudomány révén.

Ez a fiatalság, mely még nem integrálódott a munkamegosztás diktálta új struktúrába, hatalmas erőt képviselt. Létezésük más hatalmon kívül rekedt rétegekkel együtt nem fért be sem a hatalomgyakorlók sem pedig a demokratikus és pártfunkcionáriusi ellenzék gondolkodásába. [...]

A tüntetés úgy indult, mint demokratikus reformmegmozdulás, a résztvevő tömegek többségükben egymásba karoló egyetemisták voltak, de mindez rövid egy-két óra alatt megváltozott. Az utca népe, különösen a fiatalság csatlakozott az egyetemi diáksághoz és a tömegmegmozdulás jellege megváltozott. A demonstráció jelszavai túllépték azokat a követeléseket, amelyek az egyetemeken fogalmazódtak meg. A nemzeti követelések kerültek előtérbe, s mély szenvedélyességgel teltek meg e jelszavak. „Jugoszlávok, lengyelek, együtt megyünk veletek!”, „Szovjet sereg menjen haza, Sztálin szobrát vigye haza!”, „Aki magyar, velünk tart” – skandálták október 23-án a több tízezerre nőtt tömegben. S ezzel egy időben megkezdődött a vörös zászlók elégetése és a vörös csillagok eltávolítása is a középületekről. Ennek a szimbolikus eseménysoportnak messzire sugárzó betetőzése a Felvonulás téren álló hatalmas Sztálin-szobor ledöntése és feldarabolása.

Ez már nem demokratikus reformmegmozdulás, hanem a nemzeti felkelés előjátéka, de még nem fegyveres felkelés. A még demonstrációs jellegű nemzeti felkelés órák alatt átment fegyveres harcra. Ez sokakban azt a hitet keltette, hogy ez csak hosszú ideig tartó előkészítés eredményeképpen mehetett végbe.

A fegyveres felkelés tudatos és szervezett előkészítésében nem hiszek. Erről sok vita folyik ma is, de az akkori magyar helyzet ismeretében (utólagos adatgyűjtés és tájékozódás alapján) úgy látom, hogy a reformtüntetés nemzeti tüntetésbe való átcsapása (a nemzeti felkelés első szakasza) magával ragadott egymástól teljesen elkülönült, a rendszerrel szemben különböző okokból ellenzéki vagy egyenesen ellenséges körök tagjait, köztük olyanokat is, akik a fegyver megragadásától sem riadtak vissza. Nem spontán felkelés ez a marxista dogmatikus történelemfelfogás értelmében, mert sok erre irányuló egyéni és csoportos akarat összegeződött a különböző harci csoportok kialakulásában, de nincs és a következőkben sem alakul ki egy olyan hatalmi központ,

amely a maga sajátos bélyegét a felkelő csoportok zömére rá tudta volna nyomni és irányításukat kézbe tudta volna venni.

A demokratikus ellenzék és a pártellenzék tagjai ezen a napon bénultan nézték az eseményeket, jóllehet különböző okokból, de teljesen alkalmatlannak bizonyultak mind arra, hogy az események élére álljanak, mind pedig arra, hogy befolyásolják annak menetét. Ez már a nemzeti felkelés első, tüntetés jellegű szakaszában is szembeötlő. De a zavarodottság még inkább jellemző a fegyveres felkelés első napjaira.

A változásokért harcolóknak két fő csoportja alakult ki:

- a) A rendszeren belül állók, köztük számítom mind a demokratikus ellenzék, mind pedig a pártellenzék, akik pozitívan szemlélik az eseményeket.
- b) A rendszeren kívül állók, akiknek döntő többsége rokonszenvezik a nemzeti felkeléssel, de egy törpe kisebbségük vállalja a nagy személyi kockázattal járó fegyveres harcot.

A két csoport között az első napokban nincs, vagy legalábbis én nem érzékelek semmiféle olyan közeget, amely közvetítőként szerepelne. Ha voltak is itt-ott személyi összefonódások, ezek véletlenszerűnek tűnnek és a „szakadék” áthidalására alkalmatlannak bizonyulnak. [...]

A népi-nemzeti megmozdulás első napján politikai éretlenségéről tett tanúbizonyságot a régi vezetés is, amelynek beszűkült gondolkodásmódját, tárgyalásra, politikai megoldás keresésére való képtelenségét jól tükrözte Gerő Ernő beszéde, de a demonstráció radikális, militáns vezetői is leszerepeltek az általuk a Műegyetemen megfogalmazott 16 ponttal, már semmibe vették a geopolitikai tényezőket, a világ kettéosztottságát és országunk külpolitikai helyzetét. Mindez joggal tűnt kihívásnak a szovjet vezetéssel szemben.

Ebből azonban akkor, ott, az Akadémia utcában, a Központi Vezetőség székházában mit sem akarok észrevenni és nincsenek rossz előérzeteim sem, megnyugtatom magamat, most, hogy újra Budapesten vagyok a megszokott környezetben. [...]

Azok a dinamikus csoportok, amelyeknek a tagjai a népi-nemzeti megmozdulás egyes fázisaiban a katalizátor szerepét játszották, így vagy úgy, de az alapvető társadalmi rétegek elégedetlenségét fejezték ki, amelyet a hatalom mindenekelőtt azért tudott mérsékelni, mert befagyasztotta az 1953 júniusában megindult reformfolyamatot és így megoldatlanok maradtak mind a munkásság és parasztság, mind az értelmiség alapvető sérelmei.

A munkásság, amelynek az összetétele egyébként nagyon heterogénné vált (a faluból városba áramlás, tömeges deklasszáció a városokban stb.), jogosan elégedetlenkedett az életszínvonal lassú emelkedése miatt, nem felejtette el az 1952-es életszínvonal-csökkenés a tömeges normarendezéseket, az erőszakolt békekölcsönjelzéseket és a sztahanovista mozgalmakkal kapcsolatos manipulációkat. Mindemellett a közéletiségre vágyó tagjai tudatában voltak, hogy teljes alárendeltségbe kerültek és minden lehetőségük megszűnt arra, hogy önálló mozgalmakat és autonóm érdekképviseleti szerveket hozhassanak létre.

A parasztság előzőleg (1949 előtt) saját földdel rendelkező rétegei (s a földosztás után a többség ide tartozott) elégedetlenek voltak az erőszakos kollektivizálással, a gyakori tagosítással és a begyűjtési rendszerrel. Ugyanakkor a termelőszövetkezeti

tagok és az állami gazdaságok dolgozói igen kedvezőtlen anyagi feltételek között éltek és dolgoztak. Köztudott volt az is, hogy a túlzott iparosítás költségeinek java részét könnyen átlátható művelet révén (alacsony begyűjtési árak, progresszív adóztatás stb.) a mezőgazdaság fedezte. Voltaképpen nem a szocialista ipar támogatta a mezőgazdaságot, ahogy azt fennen hirdették, hanem a mezőgazdaság – ezen belül is különösen a magángazdaság – viselte az iparosítás terheit.

Az értelmiség fő tömegei, különösen a népből való feltöltődés révén (amiben nagy szerepet játszott az 1945 után kialakult NÉKOSZ mozgalom) népi-nemzeti rezsimit kívántak, ahol a nemzeti megújulás szolgálatában kibontakozhatnak a népi tehetségek, s virágzó népi-nemzeti kultúra alakulhat ki. A fordulat éve után azonban ezek az elképzelések hiú reményeknek bizonyultak; általánossá vált a szovjet modell másolása és ezzel együtt minden autonóm népi-nemzeti törekvés felszámolása.

Kádár János beszéde a budapesti dolgozók nagygyűlésén a Hősök terén, 1957. május 1-jén

Népszabadság, 2. évf. (1957) május 1. Rendkívüli kiadás.

Kádár János (1912–1989) kommunista politikus, a magyar történelem meghatározó alakja. 1956 és 1988 között több mint három évtizedig volt a róla elnevezett rendszer első embere, a Magyar Szocialista Munkáspárt titkára, majd főtitkára. 1931 és 1944 illegális kommunista, 1945-ben Budapest rendőrfőnök helyettese, 1946-tól a Magyar Kommunista Párt, később a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkár helyettese. 1948 és 1950 között belügyminiszter; majd 1951-ben őt is letartóztatják, minden tisztségétől megfosztják, s csak 1954 közepén rehabilitálják. A forradalom alatt 1956. november 1-ig Nagy Imrét támogatta, utána Moszkva kezdeményezésére elvállalta az ellenkormány vezetését, november 4-én bejelentette a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány megalakulását. 1957 júniusától 1985-ig a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára, 1985–1988 között főtitkára, 1988. május 24-e után az MSZMP elnöke. Ez utóbbi kinevezése azonban lényegében már félreállítását szolgálta.

Az 1957. május elsejei felvonulás a vérben fogant MSZMP hatalom melletti első szervezett demonstráció volt, amely rendzavarás nélkül zajlott le, s amelyen körülbelül 300 ezren vettek részt. Szimbolikusan fejezte ki, hogy a szovjet csapatok 1956. november 4-i bevonulásakor még virulens ellenállás ereje 5 hónap alatt megtört. A berendezkedő Kádár-rendszer szigorú felelősségre vonással és megtorlással lépett fel a forradalom tevékeny résztvevői ellen, a passzív tömegeket viszont hangulatjavító intézkedésekkel próbálta maga mellé állítani. November és május között az MSZMP kialakította álláspontját a történetekkel kapcsolatban. MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának december 2–5. között megtartott, kibővített értekezletén az októberi eseményeket